

ИЗГЛЕД ГРАЂАНСКИХ ЕНТЕРИЈЕРА У НОВОМ САДУ КРАЈЕМ 19. И ПОЧЕТКОМ 20. ВЕКА

Апстракт: У тексту је дат општи увид у историју примењене уметности у Новом Саду крајем 19. и почетком 20. века, сагледан кроз призму културе становања грађанске популације. Наведени период може да се подели у две епохе које су видљиве у уређењу ентеријера, али које се и међусобно преплићу. Мешавине стилова биле су карактеристичне за период историцизма, од последњих деценија 19. века до Првог светског рата, док су се утицаји сецесије појавили на прекретници векова. Музејске и приватне заоставштине, литерарни и фото извори, као и велики број новинских огласа из тог периода показују да је Нови Сад био средина у којој се много полагало на адекватно уређење стамбеног простора и где су постојале бројне радње у којима су продавани увозни и домаћи производи, од намештаја до употребних предмета од метала, порцелана, стакла, керамике и текстила. Истовремено, делатност Савке Суботић, Јелице Беловић-Бернадићевске и Драгутина Инкиострија Медењака у Новом Саду указује на постојање домаће струје у развоју примењене уметности која је заговарала опремање ентеријера у националном стилу. У другој половини 20. века, пред налетом модернизма у уређењу простора, изгубљен је велики део аутентичних новосадских ентеријера из претходних епоха, па је њихово проучавање данас знатно отежано.

Кључне речи: Нови Сад, примењена уметност, ентеријери, 19-20. век, историцизам, сецесија

Смештен на раскрсници путева између истока и запада, севера и југа Европе, Нови Сад се од времена свог настанка налазио под утицајима различитих цивилизација. Осим оријенталне културе, коју је српско становништво примало с југа, већ од краја 18. века европеизација ових простора је постајала све видљивија у начину живота, па и култури становања. Раном формирању грађанске класе, њеном друштвеном и материјалном успону погодовао је и посебан статус који је Нови Сад уживао као слободан краљевски град од 1748. године. Као јак занатски, привредни и културни центар Хабсбуршке монархије, а потом и Аустроугарске, град је током 19. века

прошао урбанистички и архитектонски развој у којем су доминирали каснобарокни, неокласицистички, а затим и сви историцистички облици, карактеристични и за остале градове у панонској низији.

У проучавању архитектуре, ликовне и примењене уметности током 19. века свакако треба раздвојити две епохе. Обећавајуће ширење у демографском и урбанистичком смислу нагло је прекинуто трагичним бомбардовањем са Петроварадинске тврђаве у јулу 1849. године. У разореном граду није остала сачувана готово ниједна кућа, а бројни грађански ентеријери, са комплетним покретним инвентарима, неповратно су нестали. Трговачки и културни процват који се огледао у приватним и јавним просторима, уређеним по узору на европске, није више био видљив, а ретки трагови често нису довољни за детаљно проучавање ове епохе. Иако је број становника био значајно смањен (са 20 на 7 хиљада), обнова града је почела већ у првим годинама након несрећних дешавања. Објекти који су саграђени у шестој и седмој деценији 19. века представљају део најстаријег архитектонског корпуса у граду, очуваног у његовом ужем језгру. За подизање нових пословних и стамбених зграда осиромашени и штедљиви новосадски грађани су ангажовали локалне грађевинце, али и зидарске мајсторе немачког порекла (*baumaistern*), који су у град пристигли у већем броју. Захваљујући сачуваној архивској грађи, првенствено фонду Магистрата, сачувани су планови бројних кућа које су саграђене током друге половине 19. века. На тај начин су остала архивирана и имена мајстора, мерника и разних занатлија.¹ Град је обнављан у барокно-класицистичком стилу, а оријентални призвук који је био приметан у ранијем периоду сасвим је нестало. О овој великој промени у изгледу града сведоче бројни описи тадашњих Новосађана, па је тако и Михаило Полит Десанчић забележио у својим „Покојницима“: “Је ли Нови Сад оно, што је пре 50 година био? Нема ни трага од

*Љиљана Лазич, историчар уметности, Музеј града Новог Сада, Нови Сад

¹Међу великим бројем градитеља ове генерације треба споменути: Теодора Шефта, Франца Дураса, Стефана Ђорђевића, Јожефа Чика, Алојза Цоцека, Андреаса Ханера, Антона Лихтлера, Јована Бугарског, Лудвига Буса, Јозефа Кимнаха и друге, али је најзначајнији био Ђерђ Молнар, локални градитељ који је оставио упечатљив траг у архитектури Новог Сада током друге половине 19. Века. Д. Станчић, *Нови Сад, Од куће до куће*, Нови Сад, 2005; В. Митровић, Ђерђ Молнар, новосадски градитељ друге половине XIX века, *Рад Музеја Војводине*, бр. XIX, Музеј Војводине, Нови Сад 1998, 249-261.

оне полуоријенталне вароши, што је Нови Сад пре буне био. И да није било бомбардовања у г. 1849., Нови Сад би се ипак променио као што су се и друге вароши промениле”.²

Интензиван урбанистички раст, регулација града, бројчано и материјално јачање становништва обезбедили су стандарде за угодан и срећан грађански живот. Средњоевропски манири су се манифестовали у понашању, образовању, облачењу и становању, а оријентално-балканска култура постајала је све ређа. Новосађани су све више полагали на комфор, па су занатлијске, трговачке, чиновничке и породице интелектуалаца настојале да живе у складу са својим социјалним статусом, имовним стањем и васпитањем. Дом је био њихов репрезент, а инвестирање у адекватно уређење ентеријера сматрало се друштвеном обавезом.³ Крајем 19. века типична кућа добростојеће грађанске породице налазила се у једној од централних новосадских улица, односно у најстаријем делу града. Готово по шаблону, били су то квалитетно зидани једносратни објекти издужене основе. Фасаде, окренуте улици, предствљале су једини видљиви део куће, па је разумљиво да су носиле на себи сву грађевинску декорацију у виду малтерских украса, изрезбарених дрвених капија, гвоздених балконских ограда и прозорских решетки. Уколико је зграда припадала власнику који се бавио трговином или неким занатом, приземље је било прилагођено услужним делатностима, док се на спрату одвијао породични живот, потпуно одвојен од пословног дела. По давно установљеном правилу распореда просторија, главне собе домаћинства су постављане до улице, док су сви споредни и помоћни простори смештани у дворишном крилу, невидљивом пролазницима. При томе се раздвојеност јавних и приватних, заједничких и појединачних простора подразумевала. Салон, трпезарија и спаваћа соба домаћина чинили су најрепрезентативније делове куће који су опремани по моди владајућих стилова. Сав вреднији инвентар, који је данас драгоцен у проучавању развоја примењене уметности, смештан је у ове три просторије. Салон, својеврсни „кућни музеј“, сведочио је о положају укућана у друштву. Пракса сакупљања, чувања и излагања различитих предмета постала је друштена обавеза сваке грађанске породице, па су се домаћице бринуле да стан буде опремљен квалитетним намештајем, теписима, завесама, порцеланом и сребрним, књигама, ликовним делима, музичким инструментима, породичним албумима, сувенирима и ручним радовима. Истовремено, дечије и девојачке собе, кухиње, вешернице,

понегде и купатила, били су снабдевени јефтенијом и једноставнијом опремом која је омогућавала лако и уредно одржавање.

Улога жене у уређивању и одржавању домаћинства била је најважнија. Она се старала да својим укусом, вештинама и уредношћу створи амбијент који је одговарао потребама породице и захтевима грађанског друштва. Још од свог најранијег доба, девојчице су училе кућне послове од својих мајки, учитеља, али и читајући савете у разним публикацијама. У томе је крајем 19. века посебно предњачио периодични лист *Женски свет* који је уређивао Аркадије Варађанин, управник Више девојачке школе у Новом Саду. Тако је, на пример, и часопис *Српска везиља* саветовао неударним девојкама и младим супругама: „Ради тога када младица дође у свој дом треба још првих дана, да покаже лепу вољу за домазлук. Одмах чим јој стигне у тихо скровиште мио и драг намештај, треба да га тако смести, да сваки кревет, сваки сто, једном речи сваки предмет има своје одређено место. Собне (зидне) декорације треба да су тако смештене, да на први поглед покажу добар укус домаћице“.⁴ *Кућевној вештини* домаћице је подучавао и Стеван Павловић, писац сажете и практичне „Естетике“: „Кућа треба особито у уређивању стана и покућанства да покаже вештачку индустрију. Како зидови са гредицом и патосом тако и свака покућанствена ствар треба да је и својим обликом и бојом уређена по естетским законима. Исто тако према том треба да је удешено и трпезно посуђе и сваки украс, који се намешта у соби. То се зове „кућевна вештина“, која свакидашњи живот улепшава и оплемењава“.⁵ Интересантни су и чланци у *Бранковом колу*, где у једном од њих аутор даје женама неколико савета за уређење ентеријера: „Боје су у ње у складу са стилем и облик намештаја са светлошћу, која долази кроз прозор. Намештај је укусан, али прост, ћилим мек и таман, тричарија што мање, али свака ситница има своју вредност, било са гледишта уметности или реткости. Цвећа нека није много, али нека је с укусом намештено. Клавир нека је затворен, ноте нека су у фијоци. У сликама на зиду нека се огледа домаћићина душа. Највећа елганција у томе је, да у свему има укуса, а ни у чему да се не види траженост“; али и критикује сувишну кићеност и претрпаност простора завесама, сликама, ситницама, цвећем, па и раскошним трпезама.⁶ Текстови о уређењу домаћинства могу се пронаћи и у литератури са почетка 20. века. После 1910. године почео је да излази часопис *Жена* у којима је чланке често писала Милица Томић, кћерка Светозара Милетића и једна од првих заговорница женских права, а неке од најбољих стручних публикација са оваквим садржајима написала је

²М. Полит Десанчић, *Успомене (Покојници)*, приредио Сава Дамјанов, Нови Сад 2006, 11.

³М. Тимотијевић, *Приватни простори и места приватности, у: Приватни живот код Срба у деветнаестом веку*, приредили Ана Столић и Ненад Макуљевић, Београд 2006, 165-243.

⁴Жена у кући, *Српска везиља*, бр. 2, Вршац 1905, 16.

⁵С. Павловић, *Естетика или наука о лепоти за школу и народ*, Нови Сад 1895.

⁶Д., *Белешке за домаћице, Бранково коло*, бр. 13, 1895, 415-416.

1. Фотографије ентеријера стана породице Вучетић, Нови Сад, око 1890, Музеј града Новог Сада, инв. бр. КИ 703
1. Photographs of the Interior of the Apartment of the Vučetić Family, Novi Sad, around 1890, City Museum of Novi Sad, inv. no. KI 703

Милева Симић, професорка Више девојачке школе у Новом Саду.⁷

Од половине 19. века у европској примењеној уметности заустављен је развој нових стилова који би утицали на промене у изгледу ентеријера и увођење оригиналних декоративних елемената. Десио се управо супротан процес, у коме су настали тзв. „неостилови“, намерне компилације и имитације претходних уметничких епоха. У провинцијским градовима, какав је био и Нови Сад, носталгична веза са ранијим временима била је веома јака, па су историјски стилови, израсли на темељима готике, ренесансе, барока, рококоа и оријенталних утицаја, постали веома популарни. Насупрот једностав-

ности и стилској чистоти бидермајерских ентеријера, у историцистичким грађанским просторима из последњих деценија 19. века гомилани су предмети различитих намена и облика, без инсистирања на њиховом стилском уједначавању. Нестанак аутентичних ентеријера из тог периода отежава детаљно сагледавање њиховог изгледа, али помоћ могу да пруже ретке фотографије из породичних заоставштина и музејских збирки. Развој фотографске дисциплине у другој половини 19. века, све већа покретљивост камера и рађање покрета фото-аматеризма омогућили су стварање првих снимака начињених ван професионалних атељеа. Грађани су позивали фотографе у своје домове или су сами снимали унутрашњост станова. На тај начин су верно забележени драгоцени визуелни подаци о уређењу њихових ентеријера.

Један од ретких примера овакве врсте везује се за познату новосадску породицу Вучетић чији су чланови поручили или сами снимили серију фотографија на којима је приказана унутрашњост стана у коме су живели.⁸ Илија Вучетић, познати новосадски адвокат и политичар, становао је на првом спрату куће поред Саборне цркве (Св. Георгија) у Новом Саду, заједно са супругом Маријом (рођ. Загорица) и децом Зором и Браниславом.⁹ Ова угледна породица је била укључена у многобројна јавна, културна, хуманитарна и политичка дешавања у граду, а њихов дом је био место на коме су се често сакупљали сви виђенији представници новосадског грађанства.¹⁰ У складу са позицијом коју су уживали у друштву, Вучетићи су опремали и своје домаћинство, а на сачуваним фотографијама може да се види како је оно изгледало око 1890. године. Непознати фотограф је овековечио само репрезентативне делове куће, односне салонске просторе који су били окренути улици. Биле су то четири собе, уређене у складу са грађанским укусом

⁸ Фотографије се данас налазе у Музеју града Новог Сада где су доспеле као део заоставштине ове породице (инв. бр. КИ-700/1-3, КИ-3183).

⁹ Данас се у овој кући налази Црквена општина СПЦ и свештенички стан.

¹⁰ Марија и Зора Вучетић (касније супруга новосадског градоначелника Жарка Стефановића) биле су активне чланице Добротворне задруге Српкиња Новосаткиња, а у свом дому су често организоване разна дешавања о којима је извештавано у новосадским дневним и периодичним листовима, као и другим врстама публикација. У Новом Саду није скоро било тако лепо посећеног концерта, као што је овога пута био наш концерт; но али је и концерт текао тако, да је не само задовољно, него задивило сву ону отмену публику, која се ту нашла у малобројном числу. А. Варађанин, Споменница двадесетпетогодишњег рада (1880-1905) Добротворне Задруге Српкиња Новосаткиња, Нови Сад 1906, 129-130. Али 22. децембра 1900. на ревно заузимање госпођице Зоре Вучетићеве, ћерке одличног српског родољуба Д-ра Илије Вучетића, неуморног борца за сваку добру и корисну народну ствар, образује се коло младих Српкиња из најбољих новосадских српских кућа. Састојале су се у први мах у Вучетићеву дому, где су читале белетристична и поучна књижевна српска дела и гајиле музику... нека врста девојачког парламента који је имао председницу и свој одбор. Женски покрет у Војводини, Нови Сад 1933, 125.

⁷ М. Симић, *Кућанство*, Нови Сад 1920.

2. Фотографије ентеријера стана породице Вучетић, Нови Сад, око 1890, Музеј града Новог Сада, инв. бр. КИ 703
2. Photographs of the Interior of the Apartment of the Vučetić Family, Novi Sad, around 1890, City Museum of Novi Sad, inv. no. KI 703

3. Фотографије ентеријера стана породице Вучетић, Нови Сад, око 1890, Музеј града Новог Сада, инв. бр. КИ 703
3. Photographs of the Interior of the Apartment of the Vučetić Family, Novi Sad, around 1890, City Museum of Novi Sad, inv. no. KI 703

историцистичке епохе, где су мешавина стилова и извесна претрпаност ентеријера били веома присутни. На основу изгледа ових ентеријера може се добити општа слика о начину становања у грађанским кућама у Новом Саду крајем 19. века.

Намештај у салонима и трпезарији Вучетића је типичан за епоху у којој су једноставни каснобарокни и практични бидермајерски комади замењени масивним намештајем неостилова (сл. 1-3). При томе је, популарно звани, „алт дојч“ стил, био најомиљенији због солидне израде, дуготрајности и свог изгледа. Као последица индустријске револуције појавили су се машински рађени комади намештаја који су сменили занатске производе чији је квалитет израде увек условљавао и високу цену. За купце различитих имовних стања израђиван је намештај

различитог квалитета и форми, од једноставнијег са редукованим садржајима и сведеног на саму утилитарност, до комада на којима је био очигледан сувишан луксуз у виду многобројних апликација, украса и скуповених детаља. Овакво покућство користило је више генерација, па се оно очувало до данас у музејским и приватним колекцијама. Значајној заступљености историцистичких комада допринела је и развијена новосадска столарска индустрија чији се почеци везују за половину 19. века. Новостворене домаће радионице за производњу намештаја настојале су да копирају стране узоре и тако понуде робу која је задовољавала потребе имућнијег грађанства. Најпознатија мануфактура намештаја у Новом Саду, отворена још 1845. године, била је власништво немачке породице Менрат. Окренути све

већем домаћем тржишту, током друге половине 19. века остварили су веома развијену производњу и разгранату дистрибутивну мрежу. Из новинских огласа се сазнаје да су нудили „свију врста дрвеног и креветског намештаја, потпуно правилно изведене гарнитуре за ручаонице и спаваће собе од сваковрсног дрвета, намештаја за дочекаонице и дворане у сваком жанру (...) опрему за невесте, сву опрему за гостионе, кафане, илице, писарнице.“¹¹ Менратови салони, спаваће собе и трпезаријски комплети у стилу „алт дојча“ били су посебно популарни и масовно куповани. Солидност израде је обезбеђивала дуговечност оваквог намештаја, па су се бројни примерци могли наћи у новосадским ентеријерима све до половине 20. века. Овај талентовани трговац је у својој продавници нудио и сву пратећу опрему, односно огледала, иконе, штофове, ћилиме, простираче, постеље и завесе, а слике свих производа купци су могли да виде у илустрованим каталозима мануфактуре. Главни Менратов конкурент на тржишту била је фирма породице Дусинг која је 1860. године започела производњу готовог намештаја и оглашавала се, готово на идентичан начин, у локалним листовима. Две фирме су опстале и после 1900. године, када су дизајн својих производа прилагодили новим стилским захтевима. До почетка 20. века у Новом Саду су се израдом и продајом мобилијара бавили и Шенбергер, Романовић, Хемлер, Карбинер, Шосбергер и Шлангер.

Велики број украсних предмета који се виде на фотографијама указује да су Вучетићи, као и остали грађани Новог Сада, трошили значајна средства за њихову набавку. Све оно што је било потребно у опремању ентеријера, крајем 19. века могло је да се набави у „вароши“, централним градским улицама. Добро снабдеване радње увозним и домаћим производима нудиле су широк избор порцелана, стакла, керамике, сребрине и металне галантерије, декоративног текстила, лустера и лампи. Већина овакве робе била је страног порекла и, осим у радњама, могла је да се купи поручивањем преко каталога или приликом путовања у друге градове. Главни центри за снабдевање били су Беч, Будимпешта, Праг, Минхен и Париз. Из ових метропола стизале су информације и идеје које су затим коришћене и у све јачој домаћој производњи. Иако је данас тешко прецизно установити количински однос предмета примењене уметности увозног и домаћег порекла, може се грубо оценити да су имућнији Новосађани куповали углавном страну робу, док су они нешто слабијег имовног стања од овдашњих занатлија поручивали јефтине и скромније комаде покућства, израђене у духу европских узора. Радње су посећивали и купци из других места, јер су се трговци веома успешно рекламирали у свим дневним и периоди-

чним часописима, календарима и алманасима који су излазили на подручју Војводине. На некадашњем Тргу Фрање Јосифа, у Дунавској, Главној, Турчијској, Футошкој и другим улицама, једна до друге, биле су нанизане трговине галантеријске робе и занатске радње са изложима пуним разноврсних предмета. Водили су их веома пословни и угледни власници који су припадали јакој трговачко-занатлијској класи новосадског становништва. На прелазу из 19. у 20. век неке од најпознатијих радњи, у којима су се могли купити готово сви предмети потребни у једном домаћинству, држали су Фрања Мудрох, Јозеф Паквор, Виктор Лихтлер, Шами Краус, Леополд Дернер, Макс Флајшер, Мајер, Тоша Алабурић и други. Новосадски трговци су нудили луксузне и предмете за свакодневну употребу, посуђе, сервисе и приборе за јело, чиније и ауфзаце, послужавнике и бокале, жардињере, лампе и лустере, огледала и свећњаке, рамове, уметничке слике и иконе, сатове и писаће приборе. Повољно су могли да се купе комади од кина сребра, алпаке, штајнгута, фајанса, калаја и никла, а за добростојеће муштерије набављани су производи цењених европских мануфактура.

Мешавина стилова, која се може приметити и у једној од соба Вучетића, била је веома честа појава у новосадским ентеријерима крајем 19. века. Домаћице су неретко комбиновале елементе балканске и западњачке културе, традиционално и модерно. Било је сасвим уобичајено да се у истој просторији нађу пиротски ћилими и војвођанске тканице поред чешких лустера и немачког порцелана. Естетика историцизма подразумевала је толеранцију према производима различитих култура, међу којима су велику популарност уживали и оријентални предмети. Иако су производи из Азије већ вековима доношени у Европу, у другој половини 19. века интерес за далеке културе постао је инспирација свим новим уметничким стиловима. На Далеком истоку, у Јапану, Кини, Индији и Персији развијена је индустрија која је производила робу за извоз у Европу. Били су то предмети примењене уметности, разноврсни по техникама обраде, употреби материјала, облицима и украсима. У кућама широм Европе, па и у Новом Саду, грађанске салоне су украшавале јапанске керамичке вазе, кинеске порцеланске фигурине и посуде, комади од бронзе, емајла, слоноваче и племенитих врста дрвета, кавкаски и персијски теписи и друге врсте текстила. У дому Вучетића једна од соба је била опремљена лаганим намештајем у кинеском стилу, оријенталним порцеланом, српским пешкирима и тканицама, неорокајним лустером и рамовима за слике (сл. 4). Овако необична комбинација различитих стилова давала је интелектуални и помало артистички призвук просторији, у којој су укућани радо боравили. Припадници имућнијих новосадских породица, као што

¹¹ Део огласа из листа „Орао“ (1890). Исти и слични огласи фирме Менрат излазили су и у другим новосадским часописима током друге половине 19. века.

4. Фотографије ентеријера стана породице Вучетић, Нови Сад, око 1890, Музеј града Новог Сада, инв. бр. КИ 703
4. Photographs of the Interior of the Apartment of the Vučetić Family, Novi Sad, around 1890, City Museum of Novi Sad, inv. no. KI 703

су били Латинчићи или Стефановићи, куповали су оријенталну робу преко трговачких агената или лично, приликом путовања у друге трговачке центре. Најближи регионални центри за промет антикварне робе и предмета пореклом из Азије били су Суботица и Сегедин, одакле је стизала роба и у Нови Сад.¹²

Зидови и таванице у дому Вучетића су били декорисани светлим, стилизованим, флоралним и геометријским шарамима које су биле извођене преко шаблона на тамнијој или светлијој подлози. Било је уобичајено да се зидови салона и трпезарија боје у

тамније нијансе, док су у девојачким и дечјим собама преовладавали светлији тонови. Овакав начин украшавања имитирао је текстилне тапете које су коришћене само у најимућнијим кућама и постао је сасвим уобичајен и током 20 века. Овом занатском делатношћу понекад су се бавили и мање познати сликари, обезбеђујући додатни извор прихода.¹⁴ Примећује се да су зидове украшавала и ликовна дела која су била различита по техници израде, садржају, формату и вредности. У позлаћеним штуко рамовима неорококо профилације стајали су велика славска икона св. Николе и два мала пејзажа, а два породична портрета била су урамљена у овалне бидермајерске рамове. Две велике слике које су стајале у главном салону, нажалост, нису препознатљиве на фотографијама, али се може претпоставити да су се по својој вредности и тематици највише истицале. Пажњу истраживача примећене и ликовне уметности 19. века може највише да привуче велики вез *Бранко и вила* који се налазио у главном салону (сл. 3). Био је дело руку Марије Вучетић, која је и сама позирала на неколико фотографија у овој серији.¹⁴ Ова способна домаћица била је веома вешта у изради ручних радова што доказује и њено учешће на великој изложби уметничко-занатских рукотворина, одржаној 1884. године у Новом Саду. На овој веома добро организованој и посећеној манифестацији учествовале су жене из најпознатијих српских породица у граду (Софија Пушибрк, Ана Вулпе, Јелисавета Барако, Зора Вучетић, Ана Кода, Славка Руварац, Зорка Грчић и друге), као и ученице Више девојачке школе које су на овај начин показивале научена знања и таленте.¹⁵ Представа *Бранко и вила* била је веома важна у српској визуелној култури последњих деценија 19. века и присутна у различитим облицима, од слика, графика и новинских илустрација, до ручних радова.¹⁶ Визуелни идентитет песника установили су Новак Радонић композицијом *Виле крунишу Бранка* (1857) и Миливоје Мауковић делом *Бранко и вила* (1878), од тада често репродукованим у српским публикацијама. Ова нова „патриотска икона“ била је модел и Марији Вучетић, као и другим женама које су желеле да своја домаћинства украсе предметима на којима су истицани мотиви са националном тематиком. Помоћ у њиховој изради женама су пружали и труковани шаблони са великим избором популарних сцена. Крајем 19. века у

¹²Постојање изненађујуће великог броја оријенталних предмета у кућама Новог Сада око 1900. године показано је и на изложби „Примењена уметност Далеког Истока из новосадских колекција“, одржаној 1970. године у Музеју града Новог Сада. Интересантно је споменути да је, почетком 20. века, значајан и вредан фонд предмета у Нови Сад донео капетан Еуген Малинарић (1868-1930) који је, као дипломата, службовао у Пекингу. *Енциклопедија Новог Сада*, 13, Нови Сад, 1999, 270; Љ. Вујаклија, *Каталог збирке стране уметности*, Нови Сад 2010, у штампи.

¹³У Музеју града Новог Сада чува се велики број шаблона за зидни „молерај“, а откупљени су као део заоставштине сликара-декоратера Павела Ружичке који је током прве половине 20. века имао радионицу за декоративно сликарство у Новом Саду.

¹⁴Вез се данас налази у поседу Музеја града Новог Сада (инв. бр. КИ-4953), а изложен је на сталној поставци у Завичајној збирци Сремских Карловаца. Подаци о аутору добијени су од Радојке Вучетић, унук Марије Вучетић.

¹⁵*Вођа кроз изложбу народних и вештких рукотворина Српкиња*, Нови Сад 1884; С. Павловић, н. д., 197.

¹⁶С. Мишић, *Култ Бранка Радичевића у српској визуелној уметности крајем 19. века*, каталог изложбе, Галерија Матице српске, Нови Сад 2009.

Војводини је најпознатији дистрибутер шаблона са представама и ликовима из српске историје и књижевности био Милан Петко Павловић из Вршца, власник Цртачко-везилачког завода и издавач листа за жене *Српска везиља* (1903-1906).¹⁷ Истовремено, бројне илустрације овог типа штампане су у српским часописима *Јавор*, *Орао*, *Бранково коло*, *Женски свет*. Технолошки напредак у области штампарства и нове графичке технике омогућили су и олакшали репродуковање различитих садржаја, варирајући у квалитету од црно-беле новинске ксилографије до вишебојне фромолитографије која је својим изгледом и структуром подсећала на уљане слике. Графике мањег формата су често биле продаване као посебни листови унутар периодичних издања (*Бранково коло*), а веће олеографије су набављане у књижарницама, путем каталога и трговачких агената који су их нудили од куће до куће. У Новом Саду су могле да се купе у радњама Браће М. Поповић, Луке Јоцића, Николе Ивковића, Луке Алексијевића и других књижара, а развијену дистрибуцију у овим крајевима имао је и Петар Николић, чувени загребачки трговац који се оглашавао у свим српским листовима.¹⁸ Он је од уметника откупљивао права на штампање, па затим штампане олеографије продавао књижарима и појединцима. Био је заслужан за репродуковање најзначајнијих дела српских сликара краја 19. века. Фигуралне композиције Паје Јовановића (*Сеоба Срба*, *Таковски устанак*, *Издајица*, *Мачевање*, *Борба петлова*), Уроша Предића (*Косовка девојка*, *Весела браћа*, *Херцеговачки бегунци*), Ђорђа Крстића (*Свети Сава благосиља Српцад*) и Јарослава Чермака (*Рањени Црногорац*) продавале су се као луксузно опремљене велике слике, намењене украшавању грађанских салона. Позиве српској популацији да купују олеографије редовно је упућивао и Анастас Боцарић, још један уметник чија су дела више пута графички умножавана: „Наше су куће без њихових слика хладне и одвратне, као медвеђе пећине и циганске черге. Украсимо наше домове једино српским сликама, оне су књига, која се никад не затвара и коју чита сваки – учени и неучи! Може ли ко поштовати једну кућу без таквих слика?“¹⁹ Олеографије са историјским садржајима (*Југ Богдан*, *Кнежева вечера*, *Косовски бој*, *Косовка девојка*, *Спаљивање моштију св. Саве* и друге) имале су функцију јачања националне свести, али и развијања уметничког укуса који није одступао од академског сликарства друге половине 19. века. Остале слике у дому Вучетића показују

да су популарност, осим ликовних дела са националном и верском тематиком, уживали и други жанрови. Пејзажи и мртве природе, алегоријски и морализаторски садржаји, у оригиналу или као олеографске репродукције домаћих и страних аутора, били су типични за историцизам краја 19. века. При томе је нужно истакнути да је академски реализам био једини ликовни правац који су грађани поштовали и разумевали и који је утицао на формирање популарне, јавне и интимне ликовне културе.

Око 1900. године у највећим градовима и привредним центрима Аустроугарске, Бечу, Будимпешти и Прагу, појавили су се нови облици уметничко-декоративног стварања који су захватили све области урбаног живота. Градови у провинцији, међу којима и они у Војводини, почетком 20. века су такође осетили нове утицаје, првенствено у архитектури и примењеној уметности. Један од основних захтева нових уметничких покрета који су се, под различитим именима (сецесија, јутендстил ар нуво и др.), у Европи јавили крајем 19. века, био је уздизање примењено-декоративних дисциплина и заната до нивоа уметничког стварања. Креирање употребних предмета постало је подједнако важно као и стварање ликовних дела, а идеја свеобухватне уметности је била од изузетног значаја код уређења унутрашњих простора. Завладала је велика потражња за новим, оригиналним и квалитетним предметима, што масовна и комерцијална производња није могла увек да задовољи. Из тог разлога, настале су бројне фабрике које су од јефтинијих материјала производиле предмете за кућну употребу, али често по нацртима цењених дизајнера и уметника. Преко развијених дистрибутивних трговачких мрежа оваква роба је доспевала у продавнице и домове широм континента.

Захваљујући развијеним саобраћајним, трговачким и културним везама са европским метрополама, сецесијски обликовани предмети су лако и у великом броју доспевали у Војводину. И поред непостојања домаћег организованог покрета који би окупио присталице новог интернационалног покрета, он се овде пробијао преко ангажованих појединаца, школованих архитеката, трговачких агената, студената и путника који су доносили информације, идеје и тражену робу. И док је сецесија у сликарству и вајарству била слабо прихваћена и примењена, па чак и често негативно коментарисана у стручној и периодичној штампи,²⁰ њено присуство на предметима који су красили грађанске ентеријере било је радо виђено. Међутим, због своје комплексности и негативног става који је владао у интелектуалним круговима

¹⁷ Милан Петко Павловић је 1879. године у Вршцу отворио прво бојадисарску, а 1880. и везилачку радионицу. У периоду 1903-1906. био је издавач „Српске везиље“, специјализованог часописа за домаћу радиност који су користиле и многе Новосађанке. Д. Марковић, *Вез по писму, писмо по везу*, каталог изложбе, Музеј града Новог Сада, Нови Сад 2010, 53-54; К. Новаковић, *Одлике народног веза у Војводини*, *Рад Музеја Војводине*, бр. 46, Нови Сад 2004, 154.

¹⁸ Сеоба Срба, *Српски Сион*, бр. 49, Нови Сад, 1. децембар 1896, 815.

¹⁹ Боцарићева нова слика, *Дунав*, бр. 24, Нови Сад 1920.

²⁰ Негативни коментари о сецесији у уметности често су штампани у часопису *Бранково коло*. Др. Огњен, *En plein air*, *Бранково коло*, Сремски Карловци 1900, 434-438; Сецијонисте, *Бранково коло*, бр. 6, Сремски Карловци 1900, 562-566; Цензор, *Мисли о сецесији*, *Бранково коло*, бр. 11, Сремски Карловци 1905, 694-698.

током више деценија, ова уметничка епоха остала је недовољно проучена управо у области примењених уметности. Недостатак пописа и систематских прегледа ентеријера, занатлија, мануфактура и трговина који би сведочили о заступљености сецесије у војвођанској средини, количини увозних предмета и путевима продаје, имају за последицу недовољно познавање и тешко дефинисање овог стила у оквиру националне историје примењене уметности.

Нови услови и стандарди становања у Новом Саду приметни су од прве деценије 20. века. У то време састављени су и први службени документи који су препоручивали нови начин градње који би обезбеђивао здравији живот све бројнијих становника града, посебно радника.²¹ Градска администрација је настојала да попуни празне парцеле у центру града, па су богати новосадски трговци, фабриканти и велепоседници, као и разна грађанска удружења, често добијали дозволе да подигну велике објекте са више стамбених јединица намењених издавању.²² У новосаграђеним објектима се појавила другачија расподела стамбеног простора. Према улици су били окренути локали у приземљу и велики станови власника, а у дворишна крила смештан је низ мањих станова, повезаних балконима и атријумским двориштем, невидљивим са улице. Сваком простору требало је обезбедити довољно светла и комуникационог простора, па су практичност и једноставност постали важни принципи у уређивању ентеријера. Истовремено, појавила се потреба за новим просторијама. Хигијенски стандарди су подразумевали присуство купатила и кухиња у којима су керамичке плочице и нови технолошки изуми нашли своју примену. Централно грејање и добра природна осветљеност омогућили су подједнако коришћење свих соба.²³ Регулацији светлости допринеле су и спољне ролетне, које су почетком 20. века почеле масовније да се производе и користе.²⁴

За разлику од историцистичких амбијенталних целина, где су преовладале тамне боје, масиван тапациран намештај, тешке тканине и велики број ситнијих украсних предмета, у ентеријерима који су настали почетком 20. века појавили су се елементи који су били лакши, практичнији, једноставнији и светлији.

²¹Ђ. Тапававица, *Економски програм слободне краљевске вароши Новог Сада*, I део: *Уређење станова*, Нови Сад 1907. Др Ђорђе Тапававица је био градски подбележник.

²²Крајем прве деценије у центру града саграђене су велике палате породица Менрат и Винкле, Римокатоличке црквене општине и Штедионице и низ других најамних палата које су пројектовали мађарски архитекти у стилу сецесије.

²³Интересантан пример у палати на Тргу Марије Трандафил 12, чији је пројектант био Липот Баумхорн, показује како је на практичан начин био решен проблем грејања. Једна каљева пећ, постављена у средиште стана, грејала је четири просторије.

²⁴Веома квалитетне ролетне су се производиле у столарској радионици Новосађанина Силвестера Бернолда почетком 20. века. Металне ознаке његове фирме и данас постоје на сачуваним ролетнама бројних објеката у граду.

Иако је мешавина стилова и даље била присутна, нови орнаменти и форме били су највидљивији у делима примењене уметности. Комади обликовани у стилу француске, немачке или мађарске сецесије су у све већој мери били присутни у кућама, а њихова декоративност, функционалност и, често, ниска набавна цена, привлачили су бројне купце. Велики број сачуваних предмета из овог периода у музејским и приватним збиркама сведочи да су Новосађани куповали разноврсну робу која је, најчешће, била увозног порекла. Била је то последица недовољне развијености домаће индустрије и јаке трговачке и дистрибутерске мреже која је омогућила добру снабдевеност радњи страним производима. Осим у градским радњама, купци су предмете могли наручити преко каталога и трговачких агената, а у штампаним публикацијама имали су прилике да виде огласе за продају разне увозне и домаће робе.

Заступљеност новог стила била је највише видљива на ситнијим комадима, начињеним од метала, стакла и керамике. Захваљујући технолошком напретку и серијској производњи, за израду употребних и украсних предмета коришћени су нови и јефтинији материјали као што су неплеменити метали (алпака, калај, никл, алуминијум, месинг, челик) или керамика (фајанс, мајолика). Они су били погодни за обликовање сецесијских увијених и геометријских облика, а цена готових комада била је доступна ширим слојевима становништва. Производи најзначајнијих европских произвођача металних предмета су уходаним трговачким путевима доспевали у радње Новог Сада. Велике фабрике и уметничка удружења (*Württembergische Metallwarenfabrik Geislingen*, *Berndorfer Metallwarenfabrik*, *Argentor-werke Rus & Hatzel*, *A. Kohler*, *Moritz Hacker*, *Wiener Werkstätte*) имали су веома развијену рекламну делатност и дистрибутивну мрежу, па су купци могли њихову робу да поручују и преко илустрованих каталога у којима је сваки производ имао свој серијски број и ознаку дизајнера. У Новом Саду је највише купована роба са ознакама немачких и аустријских произвођача, не само због традиционалне ослоњености на средњоевропске центре, већ и због естетске привлачности нуђених предмета. Од сребра, алпаке, калаја, посребрених легура и других неплеменитих материјала највише је израђивано разноврсно посуђе, прибори за јело, украсне чиније, свећњаци, кутије разних величина, рамови за слике и огледала, али и читав низ нових употребних предмета који су на прекретници векова почели масовно да се користе као што су, на пример, шиваће и писаће машине, фонографи, шпорети, опрема за купатила и кухиње.

Један од омиљених материјала међу уметницима у периоду сецесија била је и керамика. Њени разноврсни облици (фајанс, мајолика, теракота) су потиснули

5. Керамичка пећ у Владичанском двору у Новом Саду, мануфактура Жолнаи, Печуј, почетак 20. века
5. Ceramic Stove in the Bishop's Palace in Novi Sad, Zsolnay Manufacture, Pécs, beginning of 20th century

популарност порцелана који је у Европи био веома цењен у претходним вековима. Велики број мануфактура, индустријска производња и серијска израда омогућили су широку примену производа од керамике. Она је коришћена у декоративне и функционалне сврхе, од украшавања спољашности објеката и унутрашњих простора до израде разних предмета који су се могли видети у становама. Керамичке плочице су постављане на крововима, фасадама и степеништима, у купатилима и кухињама. Готово свака кућа, подједнако у градским и сеоским срединама, поседовала је и керамичку каљеву пећ. У периоду сецесије, елегантне и издужене пећи су највише облагане плочицама које је производила фабрика Жолнаи (*Zsolnay*) у Печују о чему сведоче сачувани примерци у новосадским ентеријерима. Тако је, на пример, бачки владика Митрофан Шевић за новосаграђени двор купио сецесијски намештај, али и једну веома раскошну каљеву пећ израђену од Жолнаи глеђосане керамике са вишебојним флоралним украсима на белој позадини и декоративним елементима од месинга (сл. 5). У Новом Саду су постојали и домаћи произвођачи и продавци

каљевих пећи, као што је, на пример, био Милош Грујић који је рекламирао продају „француских Сецесион фуруна“.²⁵ Из фабрика Жолнаи и Херенди, али и других европских радионица, у новосадске радње стизали су и други употребни и декоративни предмети од керамике које су карактерисали разноврсност облика и шаренило спољашности. На лампама и лустерима, вазама и ћуповима, чинијама, бокалима и саксијама преовладавали су цветни елементи и живе боје. Свакако треба споменути и еозин керамику, једну од „специјалности“ фабрике Жолнаи. Фигуре и вазе са еозин глазуrom металзирајућег сјаја цењене су као уметничка дела и вредни украсни детаљи ентеријера. Нарочито су биле популарне мале фигурине и скулптуралне групе, минијатурна вајарска дела која су често потписивали познати дизајнери керамике.

Крајем 19. и почетком 20. века достигнуте су врхунске могућности и у обради стакла. Применом разних техника обликовања, бојења и украшавања настајали су квалитетни и лепо употребни и украсни комади. Бојено и стакло у полутоновима често је комбиновано и са металом о чему сведоче бројни предмети примењене уметности, сачувани у музејским збиркама. Металне чиније или вазе са стакленим уметцима, углавном страног порекла, украшавале су новосадске грађанске салоне. У употреби је највише била чешка, аустријска и немачка роба, од сервиса за вино и воду до лустера и огледала. Није било ретко ни јагодинско стакло које се производило од 1846. до 1905. године. Дизајнери ове домаће фабрике су успевали да прате европске стилске и технолошке трендове, обликујући предмете у стилу историцизма и сецесије.²⁶ Међу грађанима просечних финансијских могућности велику популарност уживало је и домаће стакло са штампаним и ручно доцртаваним декорацијама. Српску популацију у Војводини оваквом робом је највише снабдевао Урош Чавић који је имао радионицу и радњу у Великој Кикинди. Он је на једноставно обликоване чаше и бокале, преко мустри, штампао слике на стаклу и, понекад, ручно дорађивао поједине композиције и натписе (сл. 6). Биле су то доста наивно илустроване културне сцене из националне историје (*Срби око гуслара*, *Косовка девојка*, и др.), ликови владара, јунака, светитеља и песника, често праћени натписима, стиховима и порукама патриотског садржаја. Чавић се редовно оглашавао у новинама, а имао је и заступника који је путовао по градовима и нудио робу. О живој трговини сведочи и један Чавићев оглас у новосадској *Застави* из 1903. године у којем упозорава „да је неки сумњиви господин из околине, набавио непоштеним и недозвољеним начином

²⁵Реклама је излазила у *Илустрованом гласнику* током 1905. године. Ђ. Ђурић, *Стакло у Србији XIX века*, каталог изложбе, Музеј примењене уметности, Београд 1984.

6. Део сервиса за пића, радионица Уроша Чавића, Кикинда, почетак 20. века, Музеј града Новог Сада, инв. бр. П 915, 991
6. Part of a Drinking Glass Set, Manufacture of Uroš Čavić, Kikinda, beginning of 20th century, City Museum of Novi Sad, inv. no. P 915, 991

моје мустре од чаша са ликовима песника и боце са ликовима светитеља, даље и неке примерке од мојих историјских слика на стаклету са перлмутером и путује по Бачкој, Банату и Срему и купи нарудбине и капару на исте предмете и на своје име“.²⁷ Коначно, треба поменути и веома практичну употребу стакла у новим зградама почетком 20. века. Витражи су у овом периоду доживели ренесансу, а комбинацијом традиционалних и нових техника до изражаја је долазила њихова декоративност. Сачувани примерци вишебојних витража сецесијске орнаментације остали су сачувани у новосадским палатама које су подигнуте крајем прве деценије 20. века.²⁸

Мешавина неостилова 19. века и сецесије у ентеријерима највидљивија је када је у питању намештај. Примерци модерног намештаја били су спорадични и углавном измешани са старијим комадима које су породице наследиле од претходних генерација. Дуговечност

историцистичких комада, конзервативност средине, високе цене, али и слабија понуда модернијег покућства, имали су за последицу опстанак комада из 19. века и у следећем столећу. Уколико су поједини комади и куповани, најчешће су то биле столице и столови, трпезаријске витрине и крעדнци, паравани, лустери и лампе, кухињски намештај и спаваће собе, док су салонски комплекти набављани много ређе. Намештај од повијеног дрвета је, због своје једноставности и лакоће, уживао велику популарност. Ову технологију је патентирала бечка фирма Тонет (*Thonet*), половином 19. века, а затим је користила за производњу многобројних облика покућства. Њихови производи су куповани у великом броју и данас представљају најзаступљеније сецесијске примерке намештаја у овдашњој средини. Захваљујући илустрованим огласима, познато је да је већ 1890. године намештај од повијеног дрвета производила и, већ споменута, Менратова мануфактура.²⁹ У Новом Саду су своју робу често рекламирали и отварали представништва фабрике и трговци из других крајева Аустроугарске. Већина готовог намештаја стизала је из Беча, Будимпеште и других градова. На пример, близина Осијека, важног центра столарске индустрије, утицала је на заступљеност производа фабрика Јосипа Повишила и Рудолфа Кајзера (од 1904. само Повишила), Божића и Мецинга. Новосадским купцима био је окренут и Петар Николић из Загреба који је у локалној штампи плаћао богато илустроване огласе, нудећи дрвени, метални и тапацирани намештај модерног дизајна. Примерци сецесијског покућства стизали су и из фабрике породице Бенце (сл. 7), отворене 1879. године у Великом Бечкереку.

Декоративни текстил је и после 1900. године служио као важан сегмент уређења сваког грађанског стамбеног простора. Салони, трпезарије, спаваће и остале собе биле су испуњене разним простиркама, теписима, завесама, прекривачима, столњацима, драперијама и великим бројем ручних радова. Фотографија спаваће собе у кући новосадске породице Милутиновић показује како је била уређена једна спаваћа соба на почетку 20. века (сл. 8). У њој је присутна мешавина индустријских и ручно рађених материјала, традиционалних и интернационалних орнамената и узорака који су били на располагању у то време. Преплитање различитих утицаја било је видљиво у истовременој употреби различитих мотива, од сецесијски увијених линија и омиљених флоралних декорација до шара карактеристичних за српску традицију примењене уметности. Женама је у новосадским радњама нуђен богат избор декоративног текстила, углавном пореклом из увоза. На пример,

²⁷Оглас је излазио у новосадској *Застави* током 1903. године.

²⁸На пример, у Менратовој и палати „Гвоздени човек“ витражи су постављени на степеништима, вратима и прозорима.

²⁹Огласи су излазили током 1890. године у часопису *Орао*.

7. Орман, фабрика Бенце, Зрењанин, почетак 20. века, Музеј града Новог Сада, инв. бр. П 910
7. A Closet, Bence Factory, Zrenjanin, beginning of 20th century, City Museum of Novi Sad, inv. no. P 910

8. Фотографија спаваће собе у стану породице Милутиновић, Нови Сад, почетак 20. века, Музеј града Новог Сада, инв. бр. КИ 4419
8. Photograph of the Bedroom in the Apartment of the Milutinović Family, Novi Sad, beginning of 20th century, City

Францишка Хекснер је држала стовариште женских ручних радова и тискару за цртеже („фордрукерај“) у Футошкој улици, а у новинама је оглашавала да нуди започете и готове ручне радове на „Келим, Смирна, Нордиш и конгре платну“, истичући да „сви артиклови чим се појаве као нова мода одма се могу код мене добити на стоваришту“.³⁰ Оне домаћице које су желеле да дом уреди сопственим креацијама, помоћ у изради ручних радова могле су пронаћи у женским часописима (*Женски свет*, *Српска везиља*, *Српска домаја*) и приручницима. Школски систем девојачког образовања и веома активне женске организације су, такође, подстицали развој домаће израде текстилних предмета, а често организова-

не изложбе ручних радова биле су веома подстицајне за развој текстилне индустрије и домаће радиности.³¹

На прекретници векова појавио се читав низ личности које су се бавиле изучавањем народне традиције, те њеном применом у свим сегментима ликовне и примењене уметности. Иако у српском народу није постојао организован покрет као код других народа у то време, теоријско и практично деловање бројних интелектуалаца је допринело новом вредновању и популаризацији националне баштине. Књиге и текстови Михајла Валтровића, Слободана и Владислава Тителбаха, Савке Суботић, Јелице Беловић-Бернациковске, Драгутина Инкострија Медењака и других развијали су идеје о

³⁰Оглас је излазио у *Застави* током 1911. године.

³¹Изложба ручних радова и цртежа Више девојачке школе у Новом Саду, *Занатлијско коло*, бр. 6, 1913.

модернизацији и прилагођавању српских мотива захтевима модерног тржишта и грађанском друштву. Важну научну и теренску делатност развила је у другој половини 19. века Новосађанка Савка Суботић. Под утицајем нових уметничких покрета, посебно енглеског *Arts & Crafts*, током своје дуге каријере проучавала је, афирмисала и модернизовала српску текстилну радиност, пружајући подршку женама на селу и у граду у изради предмета од текстила.³² Међународно признање свог рада добила је на Земаљској изложби у Будимпешти 1884. године где је изложила собу опремљену текстилом са народним мотивима и 240 модела одевних предмета, прилагођених градским купцима.³³ Захваљујући Савки Суботић, стил „српске собе“ постао је веома популаран у аристократским круговима средње Европе, а она најзначајнији ауторитет у опремању салона етнолошким предметима. Интересантан опис свог дома у Новом Саду дала је и у једном од својих текстова: „Пострла сам ћилимове по постељама, по патосу, а једним сам застрла сто; па и на зидове сам приковала неколико. Кад је све било готово, погледала сам шта сам урадила и – јако сам се изненадила!“³⁴ Њеним залагањем, српским текстилом су украшаване племићке куће од Русије до Енглеске, али су и бројне грађанске породице у Војводини такође почеле да цене вредност народних рукотворина.

Подједнаки заговорник увођења националне ноте при уређењу домова била је и Јелица Беловић-Бернацкић, једна од зачетница модерне етнологије на просторима јужних Словена и ауторка бројних текстова који су објављивани у нашим и европским часописима. Као и Савка Суботић, била је противник увозних мустри које су користиле градске жене, па је настојала да публикује што већи број узорака с домаћим мотивима.³⁵ Схватајући вредност традиционалних вештина украшавања текстила, али и време у којем је живела, позивала је на модернизацију домаће радиности и текстилне индустрије: „Недавно јавио се је и стил сецесије, па енглески стил у текстилној орнаментаци. (...) Покрет тај са задањом да се обнове декоративни мотиви и облици одушевио је сав образован свијет и сав умјетнички обрт. (...) Па како је наша народна орнаментика за чудо веома у складу с тим

новим модерним струјама, то би ми на основу народних традиција могли створити дивну ренесансу умјетничке текстилне и декоративне индустрије, која би ипак и са модерним духом била у лијепом складу“.³⁶ Међутим, сматрала је да се при томе не сме изгубити дух народне уметности, односно да се прилагођавање увек мора извршити стручно и опрезно: „Наш се народни орнаментални укус лијепо подудару с модерним европским умјетничким правцем: стога се народни српски стил даде лијепо употребити и за израду модерних предмета. Али то ваља чинити с разумијевањем.“³⁷

Критике на рачун уређења грађанских ентеријера почетком 20. века упућивао је и Владислав Тителбах: „Па ипак, зар не видите, како се у наше вароши увелико увлачи западњачки укус а с њиме и западњачка уметност? – Нама туђа и неразумљива нашем српском осећању? Ту ћете наћи германски ренесанс и готику; ћилиме са сецесионим орнаментима, посуђе страног укуса и стила. Они веле, то је сада најмодерније. А да их питате, шта је то „Мода“, они вам неће умети одговорити. Код њих ћете наћи оне старе дивне ручне радове у народном стилу – на тавану забачене као неупотребљиве и неукусне! Већина њих – на жалост – више љуби туђе рукотворине, а презире оне лепе српске везене: да су сељачке, простачке!“³⁸ Тителбах је настојао да пружи и практичну помоћ женама својом књигом „Српски народни вез“, у којој је дао колорисане шаблоне за израду ручних радова у српском стилу.³⁹

Конечно, незаобилазна личност у проучавању примењене уметности у Новом Саду у првим деценијама 20. века је Драгутин Инкиостри Медењак. Иако је у граду боравио свега неколико година и у више наврата, у Војводини је стекао бројну клијентелу која је куповала ручно рађене предмете, намењене свакодневной употреби. Инкиостријев намештај, паравани (сл. 9), лампе, лустери, зидни панои, слике декоративног карактера и други, оригинално дизајнирани, предмети сачувани су у кућама Новог Сада, Сомбора, Вршца, Сремских Карловаца, Титела и других места.⁴⁰ Као и водећи европски уметници периода сецесије, Инкиостри се залагао за стварање свеобухватно осмишљених ентеријера, где би сваки детаљ и појединачни предмет био усклађен са целином. Неисцрпан трезор мотива проналазио је у српској орнаментаци и средњовековној уметности, па је изградио декоративни систем утемељен на орнаментима који су се традиционално користили у народу. „Ти народни облици су веома употребљиви у свим пословима уметничке

³² Савка Суботић (1834-1918), супруга Јована Суботића и сестра Михаила Полита Десанчића, била је позната у европским интелектуалним круговима и чланица свих добротворних задруга Српкиња тог доба и бројних међународних удружења. Стављајући орнамент, као основно одлике националног идентитета, у центар својих проучавања, Савка Суботић се, можда и несвесно, сврстала у ред водећих сецесијских теоретичара у Европи.

³³ М. Цветковић, Допринос Савке Суботић у проучавању традиционалне текстилне радиности, *Гласник Етнографског музеја*, бр. 70, Београд 2006, 271-289.

³⁴ Савка Суботић, О нашим народним тканинама и рукотворинама, *Летопис Матице српске*, св. 4, Нови Сад 1904, 47.

³⁵ Ј. Беловић-Бернацкић, *Српски народни вез и текстилна орнаментика : оригинална монографија на основу историјских докумената : са 14 оригиналних слика*, Нови Сад 1907.

³⁶ Ј. Беловић, *Српски народни вез и текстилна орнаментика*, Нови Сад 1907, 14.

³⁷ Исто, 64.

³⁸ В. [ладислав] Т. [ителбах], *Наша народна орнаментика, Српска везиља*, бр. 1, Вршац 1903, 2

³⁹ В. Тителбах, *Српски народни вез*, Београд 1896.

⁴⁰ П. Васић, *Уметничка топографија Сремских Карловаца*, Нови Сад 1978.

9. Параван, Драгутин Инкиостри Медењак, Нови Сад, почетак 20. века, Музеј града Новог Сада, инв. бр. П 937
9. Screen, Dragutin Inkiostri Medenjак, Novi Sad, beginning of 20th century, City Museum of Novi Sad, inv. no. P 937

10. Ентеријер у стану породице Вујић, Драгутин Инкиостри Медењак, Нови Сад, 1927.
10. The Interior of the Apartment of the Vujić Family, Dragutin Inkiostri Medenjак, Novi Sad, 1927

врсте, и то како по својој линеарној склопи, по својој изгледу, тако и по смишљености и складу боја на њима⁴¹, написао је у „Препорођају српске уметности“, једном од својих првих теоретских радова.⁴¹ Иако се у почетку каријере позивао на покрет Вилијама Мориса и мађарски уметнички препород, касније је одбацао сваку везу са сецесијом. „Ми трпамо по нашим кућама продукте лондонских, париских, бечких и других фабрика“, замерао је овдашњем градском становништву.⁴² Сматрао је да је сецесија нездрав стил, а њене криве линије претеране и без сврхе. Не схватајући да је Инкиостријева практични и теоријски рад био потпуно у складу са сличним дешавањима у европској уметности, домаћи критичари су у похвалама његовог стила такође негирали вредности сецесије. „На супрот сецесији, германским фигурама и цртежима, који су плод болесне маште и блазираног пропалог живота, и који се малају по јавним локалимa, државним надлештвима, који се подвлаче у наше домове

и чине „украс“ наших кућа на супрот тим конфузним фигурама и посувраћеним појмовима о лепоти, Драгутин Инкиостри, користећи се нашом народном орнаментиком покушава да створи наш народни стил.“⁴³ Цењени писац многобројних критичких текстова у новосадским публикацијама почетком 20. века, Драгутин Ј. Илијћ, изнео је у *Летопису Матице српске* своје мишљење о Инкиострију: „Он је успео да својим оригиналним талентом проникне у суштину мотива, још нетакнутих, несрећених али једрих. Он је успео да те сирове мотиве модификује према захтевима модернога времена, па тако преобразене унесе у цркве, јавне локале и дворане наших имућнијих грађана“.⁴⁴

Управо је један од имућнијих грађана, трговац Сава Вујић, 1926. године ангажовао овог уметника за уређење породичног стана у Дунавској улици. Као круна Инкиостријевог деловања у Новом Саду, овај ентеријер је био свеобухватно уређен простор у којем је аутор

⁴¹Д. Инкиостри, *Препорођају српске уметности*, Београд 1907, 8.

⁴²Д. Инкиостри, *Нови српски стил*, Београд 1910, 9.

⁴³Наша народна орнаментика, *Бранково коло*, бр. 21, Сремски Карловци 1906, 672.

⁴⁴Д. Ј. Илијћ, Нови слог у српској декоративној уметности, *Летопис Матице српске*, књ. 248, Нови Сад 1908, 95.

уједначио све детаље, од изгледа зидова и таваница до намештаја и декоративних тканина (сл. 10).⁴⁵ Према његовим нацртима столар Урбан Грегец из Петроварадина је израдио намештај, а сама госпођа Вујић везове на тканинама.⁴⁶ Користећи се мотивима ткања из Јужне Србије, веза из Војводине, затим националним симболима и стилизованим формама биљака и животиња, Инкиостри је осликао зидове и таванице, дизајнирао намештај за салон, радну и ловачку собу. Пре него што је предат власнику, намештај је био изложен у дворани новосадске Мушке гимназије,⁴⁷ након чега су у јавности дати похвални коментари који су, истовремено, позивали на стварање националног стила у примењеној уметности: „До сада смо се дивили само страним израђевинама овакве врсти (и данас наша господа набављају намештај из Беча и Пеште) или израђевинама код нас наведених, али увек по страном рецепту, то су копије, више или мање лоше, туђих умотворина. Сада у овом раду видимо могућност, да се и тога робства ослободимо... када би било среће.“⁴⁸ Као добар трговац, Инкиостри је користио прилику и да рекламира свој атеље, па је овакав намештај нудио и за продају, тражећи 40 000 динара.⁴⁹ Следећи пример мађарских уметника, који су национални стил увели у индустрију, покушавао је и сам да оствари контакте с појединим фабрикама. Тако је, на пример, фирма *Боте и Ерман* из Загреба по његовим нацртима израђивала намештај за свечану дворану Државног монопола у Београду.⁵⁰ Иако су његови занатски радови били

изведени ручно и од првокласних материјала, залагао се за индустријску производњу квалитетних предмета у националном стилу који би били доступни широкој популацији. Међутим, противуречност која је постајала у европској сецесији, била је присутна и код Инкиострија. Наиме, његове услуге могли су себи да приуште само изузетно имућни поручиоци, а индустрија није могла да произведе предмете чија би цена и материјал задовољили жељене стандарде. У том смислу, Инкиостријева залагања нису довела до препорода примењене уметности на почетку 20. века, а његова дела остала су као ретки и драгоцени примери сецесијске уметности на домаћем терену.

На подручју Војводине, па тако и Новог Сада, јасна граница између стилова историцизма и сецесије, као првог уметничког покрета 20. века, не може се јасно повући. Сагледавање њиховог међусобног преплитања основа је за проучавање примењене уметности на прекретници два столећа. Епоха која обухвата последње деценије 19. и прве 20. века веома је добро документована и презентована у новосадским музејима, архивима и приватним колекцијама, а сачувани предмети, делови старих ентеријера, па и малобројне фотографије, доказују да су се култура становања у Новом Саду и материјални статус његових житеља уклапали у општу слику живота становника средњоевропских градова.

ЛИТЕРАТУРА:

Д. Марковић, *Вез по писму, писмо по везу*, каталог изложбе, Музеј града Новог Сада, Нови Сад 2010.

Љ. Лазић, *Сецесија у Новом Саду*, каталог изложбе, Музеј града Новог Сада, Нови Сад 2009.

Војвођанском грађданству у сусрет, каталог изложбе, Музеј Војводине, Нови Сад 2007.

Ана Столић, Ненад Макуљевић (приређиваћи), *Приватни живот код Срба у деветнаестом веку*, Београд 2006.

Ж. Дига, *Културни живот у Европи на прелазу из 19. у 20. век*, Београд 2006.

М. Цветковић, Допринос Савке Суботић у проучавању традиционалне текстилне радиности, *Гласник Етнографског музеја у Београду*, св. 70, Београд 2006.
Art Nouveau Zsolnay Ceramics, Pecs 2003.

⁴⁵С. Ст., Музеј у стану у улици-музеју, *Дневник*, Нови Сад, 10. април 1958. Као једна од малобројних преживелих целина у другој половини 20. века, овај ентеријер је претрпео веће измене, али се на основу сачуваних и фотографисаних делова може реконструисати оригинални изглед амбијента. Последње фотографисање ентеријера куће Саве Вујића извршила је Соња Вулешевић почетком деведестих година 20. века током припреме изложбеног каталога о Драгутину Инкиострију. С. Вулешевић, *Драгутин Инкиостри Медењак*, каталог изложбе, Музеј примењене уметности, Београд 1998. Од тада, нажалост, нема информација о стању предмета, а целокупан ентеријер још увек није стављен под заштиту као драгоцена заоставштина овог уметника.

⁴⁶Урбан Грегец, Петроварадин, *Нови Сад*, бр. 37, Нови Сад 5. новембар 1927.

⁴⁷Изложба савремене српске уметности у столарској изради, *Застава*, бр. 230, Нови Сад 1928, 3.

⁴⁸Савремени српски стил у столарској изради, *Нови Сад*, бр. 38, Нови Сад 13. октобар 1928.

⁴⁹Савремени српски стил у столарској изради, *Застава*, бр. 231, Нови Сад 1928, 3.

⁵⁰Посматрач (П. Тагић), Нови радови Драгутина М. Инкиострија, *Застава*, бр. 142, Нови Сад 1927, 4.

- G. Stojaković, *Znamenite žene Novog Sada*, Novi Sad 2001.
- Ђ. Србуловић, *Кратка историја Новог Сада*, Нови Сад 2000.
- Т. Милитар ; Ж. Марковић (приређивач), *Нови Сад на раскрсници минулог и садањег века*, Нови Сад 2000.
- Charlotte & Peter Fiell (editors), *Decorative Art 1900s-1910s*, Köln 2000.
- W. Hardy, S. Adams, A. van de Lemme, *The Encyclopedia of Decorative Styles 1850-1935*, London 1999.
- Т. Дачић, Сецесија у примењеној уметности Војводине, *Рад Музеја Војводине*, бр. 40, Нови Сад, 1998.
- С. Вулешевић, *Драгутин Инкиостри Медењак*, каталог изложбе, Музеј примењене уметности, Београд 1998.
- А. Озер, Љ. Вујаклија, *Првих 250 година*, каталог изложбе, Музеј града Новог Сада, Нови Сад 1997.
- Secesija u Hrvatskoj*, каталог изложбе, Музеј за уметност и обрт, Zagreb 1997.
- F. Nemet, *Torontalski ćilim : četvrt veka tkanja u Banatu*, Novi Sad 1995.
- Енциклопедија Новог Сада*, св. 1-27, Нови Сад 1995-2007.
- Љ. Вујаклија, *Стакло*, каталог изложбе, Музеј града Новог Сада, Нови Сад 1992.
- V. Duranci, *Sinteza arhitekture, likovnih i primenjenih umetnosti sa prekretnice vekova : zabluda i uzor, danas*, *Peristil*, br. 31-32, Zagreb 1988-89.
- З. Маринковић, *Порцелан и стакло*, каталог изложбе, Музеј града Београда, Београд 1985.
- Ј. Караба, *Магистрат слободног краљевског града Новог Сада (1891-1910)*, каталог докумената, књ. III/7, Нови Сад 1985.
- П. Васић, Сецесија у примењеној уметности у Србији, *Зборник Народног музеја*, књ. XII/2, Београд 1985.
- Ј. Ђурић, *Стакло у Србији XIX века*, каталог изложбе, Музеј примењене уметности, Београд 1984.
- П. Васић, *Примењена уметност у Србији 1900-1978*, Београд 1981.
- J. Fleming, H. Honour, *The Penguin Dictionary of Decorative Arts*, Harmondsworth 1979.
- Љ. Вујаклија, *Уметничка обрада пlementih metala*, каталог изложбе, Музеј града Новог Сада, Нови Сад 1979.
- Stolno posuđe i pribor od renesanse do secesije*, каталог изложбе, Музеј за уметност и обрт, Zagreb 1973.
- Stilovi, nameštaj, dekor*, knj. II, Beograd 1972.
- Љ. Вујаклија, Карактер новосадског ентеријера XVIII и XIX века, *Вести Музеја града Новог Сада*, бр. 3, Нови Сад 1972.
- Р. Дреџун, Развој стакларства у Србији у XIX и почетком XX века, *Зборник*, бр. 14, Музеј примењене уметности, Београд 1970.
- С. Živković, *Vreme secesije, Umetnost*, br. 12, Beograd 1967.
- R. Gajić-Lončar, *Staklo : proizvodnja i umetnička obrada kroz vekove*, каталог изложбе, Музеј применјене уметности, Beograd 1964.
- Х. Лисичић, Драгутин Инкиостри Медењак, *Зборник за ликовне уметности*, бр. 1, Матица Српска, Нови Сад 1965.
- Ј. Савковић, Сећања на стари Нови Сад и старе Новосађане, *Летопис Матице српске*, 376, св. 1-2, Нови Сад 1955.
- В. Стајић, *Грађа за културну историју Новог Сада*, Нови Сад 1951.
- Нови Сад : Ujvidék : Neusatz*, Српска путничка библиотека, бр. 3, Нови Сад 1912.
- Ђ. Тапавица, *Економски програм слободне краљевске вароши Новог Сада*, Нови Сад 1907.
- Ј. Беловић-Бернациковска, *Српски народни вез и текстилна орнаментика* : оригинална монографија на основу историјских докумената, са 14 оригиналних слика, Нови Сад 1907.
- Ј. Суботић, *О нашим народним тканинама и рукоделинама*, Нови Сад 1904.
- Путовођа кроз Нови Сад* : помоћна књига за свакога ко има посла у Новом Саду и у новосадским званијима, канцеларијама, трговинама и радњама, Нови Сад 1903.
- V. B. Sebesi, *Ujvidék és környékének leírása és útmutatója / Beschreibung und Wegweiser der Stadt Neusatz und Umgebung*, Ujvidék 1901.

LJILJANA LAZIĆ*

THE APPEARANCE OF BOURGEOIS INTERIORS IN NOVI SAD AT THE END OF 19TH AND BEGINNING OF 20TH CENTURY

Summary

Situated at the crossroads, 19th century Novi Sad went through urban and architectural developments which were dominated by late baroque, neo-classicism, and subsequently all historical forms characteristic for other towns in the Pannonia plain. 19th century architecture, fine arts and applied arts studies need to be divided into two periods: period up to 1849 when the mixture of oriental and medieval culture dominated the city and period after the bombardment when the oldest remaining architectural corpus in the city, built in the fashion of contemporary European styles, was formed.

Intensive urban growth, city regulation, population growth and increase in prosperity introduced standards for comfortable and settled city life, so that families of craftsmen, tradesmen, clerks and of the intellectuals aspired to live in keeping with their social status, income and upbringing. At the end of the 19th century, mainly one-floor-family houses were built in the centre of Novi Sad. On the ground floor there were usually premises for family business, and the household units were on the first floor. Drawing room, living room and master bedroom were the most presentable parts of the house and they were furnished in the fashion of that time. All significant inventory, invaluable for studying the development of applied arts, was located in these three rooms. Collecting, storing and exhibiting different objects became a social responsibility of every city family, and the lady of the house would make an effort to acquire good quality furniture, carpets, curtains, porcelain and silverware, books, paintings, musical instruments, family albums and souvenirs. A woman had an important role in arranging and keeping a household. With her taste, skills and neatness she tried to create ambience that would correspond to the family needs and aspirations of bourgeois society.

Contrary to simplicity and stylish purity of Biedermeier interior, in historicist city spaces from the last decades of 19th century, people accumulated objects of all shapes and for different purposes, without desire to stylistically uniform them. Simple late baroque and practical Biedermeier pieces were replaced with massive neostyles furniture; especially popular were the "Alt Deutsch" units. The household furniture was used by many generations, and it has remained in museum and private collections. Cabinet making began in Novi Sad around mid 19th century; the largest manufactures were those that belonged to families Mennratt and Dusig. A large number of shops had household merchandise, usually of foreign origin.

At the end of 19th century Novi Sad citizens filled their interiors with everyday and decorative objects made of metal, ceramic, porcelain, glass, decorative textile and art works. Lady of the house would often combine elements of Balkan and western cultures, both traditional and modern. Esthetics of historicism implied tolerance of products coming from different cultures, among these, oriental products were especially popular. Development of graphical disciplines made it possible to reproduce many significant art objects; especially popular were national themes and paintings of the most famous Serbian painters of that time.

Around 1900 the influence of secession was noticeable in Novi Sad, especially in architecture and applied arts. Despite the lack of a locally organized movement that would gather the supporters for the new international movement, an impetus came from socially engaged individuals, trained architects, trade agents, students and travelers that brought news, ideas and goods in demand. New living conditions and standards in Novi Sad were noticeable from the first decade of the 20th century. Larger number of living units imposed more practical and simpler arrangement of space, good lighting and introduction of central heating. Pieces modeled in the style of French, German and Hungarian secession were more and more to be found in homes, and their decorativeness, functionality and, often low cost, attracted many buyers. Technological process made available many objects that were made of different kinds of metal, ceramic and glass. New forms of furniture were bought to a smaller extent, and usually from foreign factories. At the same time, decorative textile was used in interiors, so there was a mixture of industrial and handmade materials, traditional and international ornaments and samples. Many women from Novi Sad did handiwork, using advice and patterns from the magazines.

At the turn of the 20th century, there appeared an array of people whose theoretical and practical work influenced all segments of fine and applied arts. Books and texts by Mihailo Valtrović, Slobodan and Vladislav Titelbah, Savka Subotić, Jelica Belović-Bernadžikovska, Dragutin Inkiostri Medenjak and others developed ideas about modernization and adjusting Serbian motifs to the demands of modern market and bourgeois society. Their work, although based on emphasizing national heritage, was completely in harmony with art movements that appeared all over Europe at the end of 19th and beginning of 20th century.

*Ljiljana Lazić, art historian, City Museum of Novi Sad, Novi Sad